

X15/1972, str. 2

RAZVOJ ZEMLJIŠKE IN HIŠNE POSESTI V KRAKOVEM

VLADO VALENCIČ

V zgodovini trnavske župnije je Vrhovnik posvetil tudi v gospodarsko preteklost Krakovega, ki je menda že od svojega nastanka najbolj svojevrstna naselbina v Ljubljani. Več stoletij sta bila ribištvo in vrtnarstvo značilna za krakovsko gospodarsko življenje; vrtnarstvo je ostalo pomembno še do današnjih dni. Gospodarska usmerjenost tega predmestnega naselja in struktura zemljiške ter hišne posesti sta bili v mnogočem v medsebojni odvisnosti. Mislim, da ne bo odveč Vrhovnikovi podobi krakovske preteklosti dodati o tem nekaj podatkov.

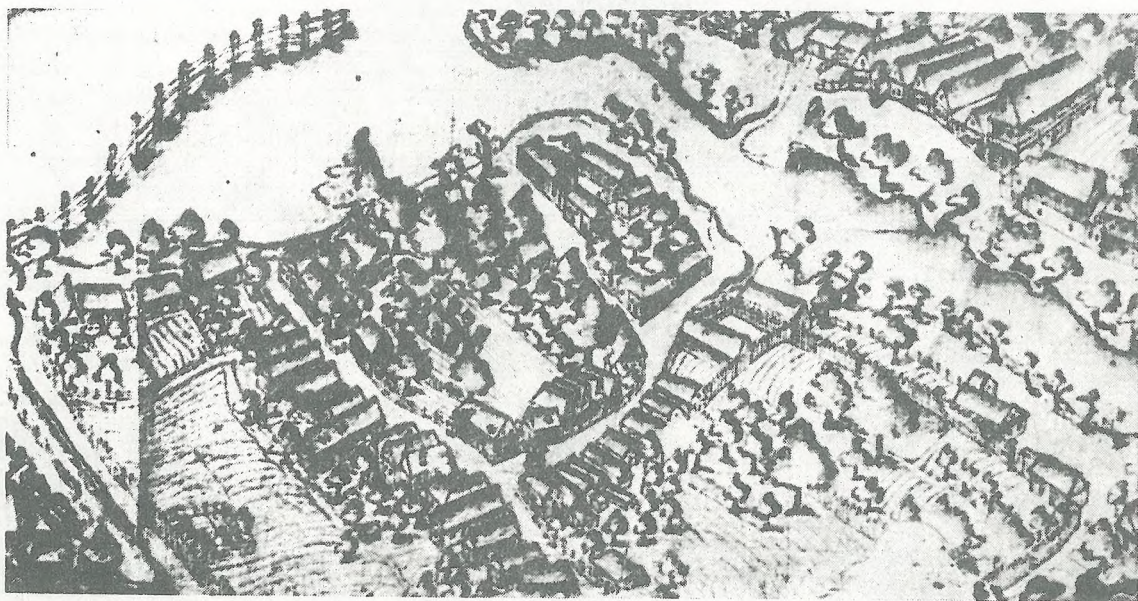
I.

Mogoče so najstarejše ohranjene vesti o krakovskih zemljiških listine iz let 1271, 1277 in 1280, ki je z njimi nemški viteški red pridobil kmetije in njive ob Gradaščici ter pred Gradiščem.¹ Ta zemljišča so bila verjetno na Mirju ter naprej ob Gradaščici navzgor, kjer je imel križevniški red do polpreteklega časa svojo zemljiško posest. O zemljišču, kjer stoji naselje Krakovo, pa imamo najstarejše podatke v urbarju posesti nemškega viteškega reda iz leta 1490; nemški viteški red je bil namreč zemljiški gospod Krakovega. V urbarju je naselje razdeljeno na dva dela, spodnjo in zgornjo stran. Spodnja stran je imela 16 domcev ali voštatorv s 15 vrtovi, zgornja pa 23 domcev z enakim številom vrtov.² Glede na večje število domcev in vrtov mislim, da je zgornja stran zajela jedro naselja, tj. današ-

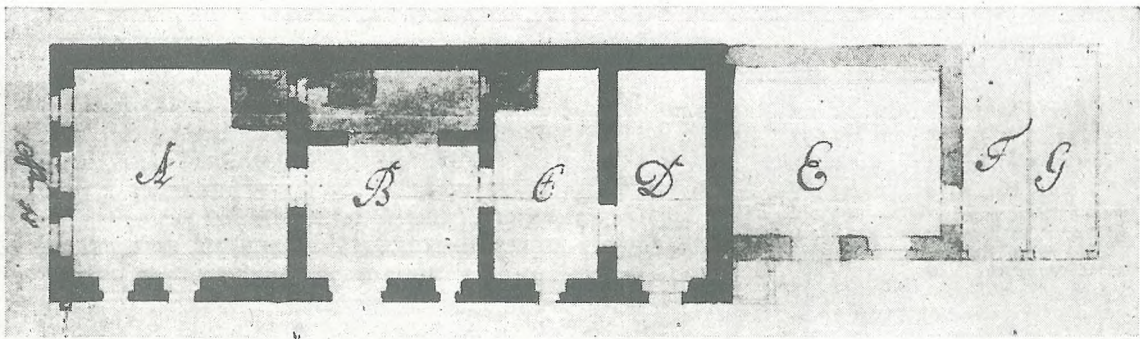
nje Kladezno, Rečno, Gradaško ter delno Vrtno ulico in Krakovski nasip. Na spodnji strani, ki je bila manjši del naselja, pa bi bili domci in vrtovi ob današnji Krakovski ulici ter na dolnjem koncu Vrtno ulice. Tako razločevanje ustreza tudi toku Ljubljaničice. Razen tega navaja urbar na zgornji strani 5 podložnikov s priimkom Ribič (Vischer), na spodnji strani pa le enega. To označevanje kaže, da so se ukvarjali z ribištvom; verjetneje pa je, da so bili ribiči naseljeni bližje Ljubljaničici in Gradaščici, zato jih najdemo na zgornji strani Krakovega.³ Po urbarju iz 1490 so bili za Krakovo tedaj značilni predvsem vrtovi, ki so bili z eno izjemo, združeni z vsemi domci, ribiči so bili šele v drugi vrsti. Nemški viteški red je tedaj imel podložnike še v mestu v Križevniški ulici in na Bregu ter je tudi med njimi bilo nekaj ribičev.

Naslednji podatki o zemljiški in hišni posesti v Krakovem, ki so na razpolago, so šele iz srede 18. stol. Tedaj so za davčne namene po zemljiških gospodstvih popisali vsa zemljišča in njihov odnos. V vasi Krakovo je komenda nemškega viteškega reda izkazala 78 posestnikov, ki so imeli obdavčljive, njej podložne hiše in vrtove. Domce, kajže ali hišice je imelo 77 posestnikov, eden je imel le vrt. Vrtov je bilo 70, pri šestih je pripomba, da so nepomembni; brez vrta je bilo 8 kajž, od teh je bilo šest postavljenih na tujem svetu. Zemljiških lastnikov je bilo torej 72.⁴

Vrtovi so bili različnega obsega. Obseg vrtov je bil izražen s količino rži, ki je bila po-

1. Krakovo okrog leta 1660 (Valvasorjeva slika Ljubljane)

2. Hiša z gospodarskim poslopjem Krakovska ulica 23 (načrt iz leta 1822, MALj, Fasc. K 22, 15/10)

trebna za posejanje prizadete površine. V spisih sta dva seznama, ki navajata obseg vrtov. Po prvem seznamu so vrtovi imeli skupen obseg za 12 $\frac{1}{4}$ mernika posevka rži, po drugem seznamu za približno 6 mernikov. Količino potrebnega semena so torej ob raznih prilikah različno ocenjevali. Oba seznama pa kažeta, da so se vrtovi po površini precej razlikovali. Po prvem seznamu je bilo za najmanjše vrtove potrebno $\frac{1}{32}$ in za največje $\frac{3}{4}$ mernika semena, drugi seznam pa je navajal za najmanjšo vrtno površino $\frac{1}{128}$ in za največjo $\frac{1}{4}$ mernika semena.⁵

Zemlja krakovskih vrtov je bila ocenjena kot dobra. Na vrtovih so pridelovali razno zelenjavo, ki so jo prodajali v mestu.⁶

Razen enega so morali vsi krakovski zemljiški posestniki opravljati komendi nemškega viteškega reda ročno tlako, ki se je gibala od najmanj 4 do največ 30 dni v letu. Največ podložnikov, in sicer 43, je bilo dolžnih opravljati 20 dni tlake, 20 podložnikov pa po 10 dni. V primeru potrebe so morali krakovski posestniki kidati sneg pred komendskim poslopjem.⁷

Kot denarne dajatve so bili v napovedih rustikalnih zemljišč navedeni davek in pravda (Steuer und Zins) ter kontribucija. Davka in pravde so plačevali od 24 krajcarjev ter 1 denarič do 2 goldinarja 14 krajcarjev; 59 podložnikov je plačevalo zneske od 1 do 2 gld. Kontribucija se je gibala od 30 kr do 4 gld; 54 podložnikov je plačevalo po 2 gld. Značilna dajatev 72 krakovskih posestnikov komendi so bile ribe; vsak je moral dati 3 libre (1.38 kg).⁸

Pri denarnih in drugih dajatvah in pri tlaki je bila obremenitev podložnikov precej enakomerna, velika večina je plačevala dajatve in opravljala tlako približno v isti višini. To kaže, da v gospodarskih razmerah krakovskih podložnikov ni bilo veliko razlik.

Krakovčani, čeprav komendski podložniki, so imeli pravico do uporabe mestnih skupnih zemljišč. V Mestnem logu so imeli pravico do paše, na travnikih med Iščico in Mestnim logom pa pravico do košnje. To kaže,

da so v Krakovem imeli tudi živino. Ob prodaji Mestnega loga leta 1757 je 51 Krakovčanov izdražilo 53 deležev, ki so bili široki 15 in dolgi 395 sežnjev (seženj meri 1.89 m). Skupna površina krakovskih deležev je znašala 207 oralov in 117 kvadratnih sežnjev. Dasi je bil Mestni log prodan pod pogojem, da se to zemljišče, ki je bilo nekdanj gozd, ne sme spremenjati v drugo kulturo, so ga Krakovčani spremenili deloma v njive deloma v travnike.¹⁰ Posestniki iz Krakovega so bili udeleženi tudi pri prodaji in pri delitvi mestnih skupnih zemljišč na Barju; bila so to zemljišča Preproščica, Volar in Rakova jelša.¹¹ Mnoga izmed teh zemljišč niso ostala dolgo njihova last; največ z nakupom so prišla v roke drugih posestnikov iz Ljubljane in okoliških vasi. Do leta 1848 je bilo nekdanjih 53 krakovskih deležev v Mestnem logu razdeljenih na 77 zemljiških parcel, le še 37 so jih imeli Krakovci.¹²

Krakovski ribiči so imeli na ljubljanskih gmajnah še posebne pravice. Na skupnih zemljiščih so gojili in kopali črve, potrebne za vabo pri ribolovu. Ko so bili dostopnejši deli skupnih zemljišč razdeljeni med upravičence, so se ti večkrat pritoževali, da jim ribiči pri iskanju črvov razkopavajo travnike in povzročajo škodo, zato so jim branili dostop na svoja zemljišča. Ribiči so zahtevali, naj se jim za njihove potrebe dodeli kos gmajne. Dvorni direktorij je leta 1794 pristal, da dobi vsak ribič — tedaj jih je bilo 50 — 54 kvadratnih sežnjev, ne zato, ker bi imeli do tega pravico, ki iz zlorabe ni mogla nastati, temveč da se konča dolgovozno razpravljanje. Ni pa bilo ugodeno prošnji ribičev, da bi smeli dodeljeno zemljišče ograditi in uporabljati kot travnik; ta zahteva kaže — je menil dvorni direktorij — da so bili črvi za vabo le pretveza, kako bi prišli do travnika.¹³

III.

Po franciscejskem katastru je bila površina davčne občine Krakovo razdeljena na naslednje zemljiške kategorije:¹⁴

	Oralov	Kvadr. sežnjev
zelenjadni vrtovi	6	1598
njive	20	601
travniki	3	8
travniki z drevjem	11	1108
pašniki		260
ribniki	1	192
reke in potoki	1	1521
cestne parcele	3	1499
stavnne parcele	2	1592
skupaj	52	379

Vrtovi so bili last krakovskih hišnih posestnikov in so se držali njihovih hiš, le 342 kvadr. sežnjev je pripadalo komendi. Po katastru je bilo v davčni občini Krakovo 64 vrtnih parcel, ena je bila last komende, druge pa last 61 krakovskih hišnih posestnikov. Vrtovi so imeli naslednje površine:

do 100 kvadratnih sežnjev	22 vrtov
100 do 200 kvadratnih sežnjev	24 vrtov
200 do 300 kvadratnih sežnjev	11 vrtov
nad 300 kvadratnih sežnjev	6 vrtov
skupaj	63 vrtov

Ob davčni rektifikaciji sredi 18. stoletja je bilo izkazanih več vrtov. Del nekdanje vrtnice površine je bil skoraj gotovo uporabljen za stavbišča, oziroma je bil prištet k stavbiščem in dvoriščem. Brez vrtov so bile zlasti hiše na Krakovem nasipu in v Gradaški ulici, ki sta dobili mestni značaj.

Drugače kot z vrtovi je bilo z drugimi kulturnimi površinami v krakovski davčni občini, ki so bile onstran Emonske ceste na Mirju. Skoraj vsa ta zemljišča so bila v lasti komende, med njimi je bilo 15 oralov 861 kvadratnih sežnjev njiv, 12 oralov 859 kvadr. sežnjev travnikov ter 260 kvadr. sežnjev pašnika. Na Mirju sta bila tudi dva ribnika, pripadala sta komendi. Zemljiško posest v davčni občini Krakovo je imel še tedanji gostilničar na začetku Tržaške ceste, Janez Ulping, in sicer 4 orale 1340 kvadr. sežnjev njiv ter 2 orala 257 kvadr. sežnjev travnikov. V emonskem obzidju na vzhodnem delu Mirja, ki so mu rekli »na Gradu«, je stala pristava nemškega viteškega reda z gospodarskimi poslopiji ter skladišče solitra. Sredi prejšnjega stoletja je komenda pristavo prodala, pa tudi zemljišče je pričelo prehajati v druge roke.¹⁵ Sprva je imela namen urediti na Mirju novo naselje. Že v dvajsetih letih 19. stoletja je napravila načrt za parcelacijo tamkajšnjih zemljišč v stavbišča. Na tem mestu naj bi zraslo novo predmestje Emona. Do izvedbe ni prišlo, parcelacijo je oviralo pomanjkanje komunikacij proti Krakovemu, Trnovemu in proti mestu, deloma pa tudi močvirno zemljišče proti Gradaščici in oba ribnika.¹⁶

IV.

S prvim načrtom za parcelacijo Mirja komenda ni uspela, zato je našla možnost za boljše gospodarsko izkoriščanje zemljišč z oddajanjem zemlje v zakup Trnovčanom in Krakovčanom, ki so se ukvarjali z vrtnarstvom. Okrog leta 1875 so pričeli Mirje v večji meri obdelovati in saditi na njem krompir in zelenjavo. Za nakup parcel je bilo veliko zanimanja. Zaradi koristi, ki so jih imeli od tega sveta, so Krakovčani in Trnovčani leta 1896 ugovarjali nameram, da bi država zgradila na Mirju zavod za gluhoneme in slepe. Vendar je kmalu nato bilo Mirje parcelirano in mesto je kupilo obširno stavbišče za obrtno šolo.¹⁷ Stavba obrtne šole, dograjena leta 1911, pomeni začetek zazidave Mirja. Po prvi svetovni vojni so tam gradili največ vile, obdane z vrtovi.

Širjenje vrtnarstva po Mirju se je izrazilo tudi v zemljiškem katastru, v davčni občini Krakovo se je skupna površina vrtov podvojila. Po parcelnem zapisu iz leta 1887 so vrtovi obsegali 81.801 m² (leta 1825 le 40.260 kvadratnih metrov), povečanje vrtov je šlo na račun njiv in travnikov, katerih površina se je skrčila.¹⁸ V času, ko se je vrtna površina na Mirju tako povečala, sta število starih vrtov krakovskih posestnikov in njihova površina nazadovala, kar je bilo v zvezi z nadaljnjo urbanizacijo obrobni ulic. Tako je npr. Mestna občina kupila za stavbišča leta 1874 zgrajene šole na Grabnu okrog 1300 m² vrtnice površine. Leta 1887 je imelo 56 hišnih posestnikov v Krakovem 62 vrtnih parcel, od katerih so tri nastale iz nekdanjih komendskih njiv na Mirju. Vsi vrtovi so merili 32.402 m², 6 vrtov s površino 5.502 m² je pripadalo krakovskim hišnim posestnikom na desni strani Emonske ceste. V Krakovem med Emonsko cesto in Ljubljaničko ter med Zoisovo cesto in Gradaško ulico je bilo 56 vrtov s 26.900 m², kar je približno tretjina manj kot ob katastrski izmeritvi leta 1825. Ti vrtovi so bili podlaga krakovskega vrtnarstva. Po površini je bilo vrtov do 100 m² le 7, 100 do 500 m² kar 26, 500 do 1000 m² samo 18, nad 1000 m² pa jih je bilo 5.

Vrtovi so pripadali 54 krakovskim hišnim posestnikom, brez vrtov je bilo 18 hiš, skoraj vse na Krakovskem nasipu in v Gradaški ulici. Na Mirju so bile štiri parcele, last komende, izkazane delno kot njive, delno kot vrtovi; vrtna površina, ki jo je komenda dajala v zakup, je zavzemala 44.562 m². Vrtova dveh drugih posestnikov — Anton Paichel, Rimska cesta 23, ter Jožefa Kaiser, gostilna »pri mestu Gorici«, pozneje »Pri Krčonu«, na začetku Tržaške ceste — sta obsegala 4837 kvadratnih metrov.

Pri nekaterih krakovskih posestnikih je obdelovanje zemlje presegalo vrtnarski okvir, v manjšem obsegu so se ukvarjali s kmetijstvom, za kar so imeli podlago v zemljiščih, pridobljenih ob prodaji in delitvi mestnih skupnih zemljišč. Vendar so bili redki, ki so redili kakšno glavo goveje živine in nekaj prašičev; posamezniki, ki so za svojo gospodarsko dejavnost potrebovali vprežno živino, so imeli tudi enega ali dva konja. Leta 1834 je bilo v Krakovem 12 konj in 15 krav, število telet in prašičev je navedeno le skupaj za vse mesto, ne pa za posamezna predmestja.¹⁹ Leta 1896 je 11 posestnikov imelo 20 krav, 10 posestnikov pa 14 konj. Prašičev je bilo 22.²⁰ Ob štetju leta 1910 so v Krakovem našli 25 konj, 11 krav in 23 prašičev.²¹ Izvoščki — bilo jih je tedaj pet — so imeli 14 konj, dva obrtnika in en trgovec so imeli 8 konj, le 3 pa so imeli posestniki, ki so se ukvarjali s poljedelstvom. Število krav je nazadovalo, redilo jih je šest posestnikov, toda od teh le štirje taki, ki jim je bilo kmetijstvo glavni poklic. S prašičerejo se je ukvarjal en sam kmetovalec, ki jih je redil 13, druge so imeli posestniki z nekmetijskimi poklici.

V.

Ob davčni rektifikaciji sredi 18. stoletja je bilo v Krakovem 77 stanovanjskih hiš, kajž oziroma domcev. Šest jih je bilo ugotovljenih šele pri lokalni vizitaciji, zgrajene so bile na svetu drugih posestnikov.²²

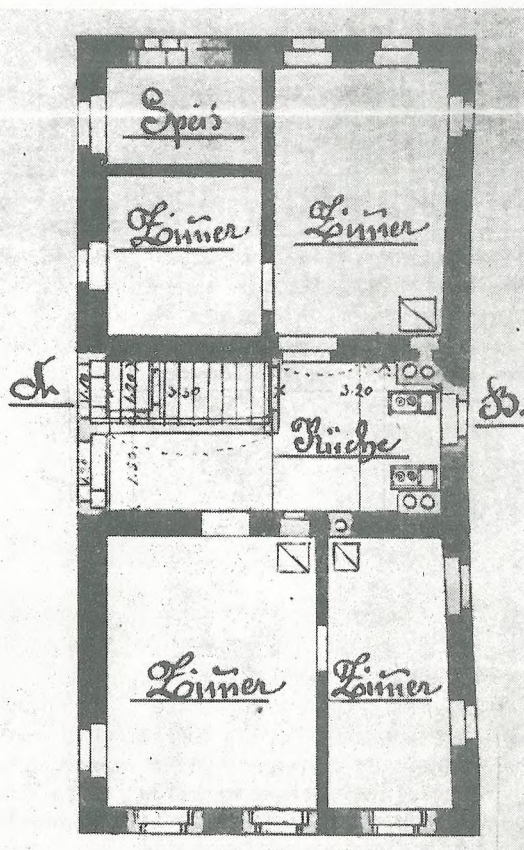
Podložna zemljišča so po napovedih obsegala 63 1/3 domca, temu številu zemljiških enot je verjetno ustrezalo skozi daljšo dobo tudi približno enako število hiš. Zemljiške enote so se le poredko delile in primeri novo zgrajenih hišic na domcem pripadajočih zemljiščih niso bili pogosti. Rektifikacijski spisi so v Krakovem 67 podložnih družin označili kot stalne, 30 pa kot nestalne gostaške družine.²³

V seznamu hišnih posestnikov je za hiše, v katerih so bila stanovanja oddana v najem, izkazan znesek letne najemnine, pri vseh hišah pa je naveden ekvivalent najemnine za lastno stanovanje.²⁴ Višina teh zneskov je gotovo bila odvisna od obsega in kakovosti zgradb, zato nam vsaj nekoliko pokaže, kakšne so bile hiše v Krakovem.

Pri 22 hišah je naveden znesek najemnine, pri 55 pa le ekvivalent za lastno stanovanje. Med hišami za najemnino so tri hiše bile na sedanji Emonski cesti, ena na Zoisovi cesti, 5 v Gradaški ulici in 4 na Krakovskem nasipu, stale so torej na periferiji naselja. Pri treh izmed teh hiš ekvivalent za lastno stanovanje ni izkazan, bile so v celoti dane v najem. Najemnina je le v šestih primerih presegala 7 goldinarjev, najbolj pogost znesek ekvi-

valenta za lastno stanovanje. Dostikrat je znašala najemnina dosti manj, kar kaže, da ni šlo za oddajo celih stanovanj, temveč le posameznih prostorov. Večkrat so najbrž najemniki souporabljali lastnikove stanovanjske prostore, saj je najemnina izkazana tudi pri štirih hišah, ki so po izkazu iz leta 1798 imele le eno sobo. Najvišja najemnina 24 gld 39 kr je bila za hišo na Zoisovi cesti 9, sledile so hiše na Krakovski ulici 27 z 12 gld 45 kr in na Emonski cesti 6 in 8 z 12 gld 45 kr in 10 gld 12 kr, druge hiše so donšale manj kot 10 gld najemnine. Po višini najemnine in najemniškega ekvivalenta so si bile krakovske hiše zelo blizu, najemniška vrednost 63 hiš se je gibala med 6 in 10 gld, višjo vrednost je imelo le 13 hiš.

Za konec 18. stoletja imamo podatke o številu sob in kabinetov v posameznih hišah. Leta 1798 je dal ljubljanski magistrat v zvezi z nastanitvijo vojaštva popisati ljubljanske hiše. V Krakovem je bilo tedaj popisanih 73 hiš, 71 pritličnih in 7 enonadstropnih.²⁵ Upoštevane so vse tedanje hiše v Krakovem, torej tudi hiše na obeh straneh današnje Emonske ceste. Po prvi numeraciji iz leta 1771 je bilo v Krakovem 81 hiš. Že pred popisom leta 1798 sta bili zaradi požarne nevarnosti

3. Hiša Krakovska ulica 9 (načrt iz leta 1889, MALJ Reg. I fasc. 995, fol. 93)

podrti na Zoisovem grabnu poleg hiše, ki je stala na mestu današnje na Zoisovi cesti št. 9, dve leseni hišici št. 3 in 4. Hiša št. 80 je verjetno pogorela in ni bila obnovljena.²⁶ Pritličnih hiš z eno sobo je bilo 27, z eno sobo in kabinetom 33, z dvema sobama 9 ter z dvema sobama in enim kabinetom pa 2 hiši. Od enonadstropnih hiš jih je pet imelo po tri sobe, od preostalih dveh ena 4 in druga 6 sob. Enonadstropne hiše so bile po današnji označbi Zoisova cesta 9, Emonska cesta 8 in 11, Gradaška ulica 20 in 22 ter Krakovska ulica 21 in 27.

V popisu hiš kuhinje niso posebej omenjene, vendar ni dvoma, da so jim bili določeni posebni prostori. To nam potrjujejo ohranjeni načrti iz prvih desetletij prejšnjega stoletja, ki prikazujejo še staro stanje. Kakovost stanovanj je bila zaradi vlage slaba. Po navodilih iz leta 1777 je magistrat smel nastanjivati vojaštvo v Krakovem le poleti, ker so bila pozimi stanovanja prevlažna.²⁷ Velik požar 29. aprila 1798 je hudo prizadel 48 hiš, 32 jih je pogorelo, 16 so jih morali odkriti, da so ustavili širjenje ognja.²⁸ V Krakovski ulici je bila večina hiš uničena po požaru, druge so bile odkrite, več hiš je pogorelo v Kladezni ulici, na Krakovskem nasipu so skoraj vsem hišam odkrili streho. Skupna škoda je bila ocenjena na 13.076 gld 25 kr; pri pogorelih hišah se je gibala od 260 do 697 gld, pri odkritih med 30 in 330 gld. Navedni višji zneski so v tistih časih predstavljali vrednost manjših hiš.²⁹ Višina škode kaže, da so bile mnoge hiše popolnoma upepeljene. Tak obseg uničenja po požaru je razumljiv, saj so bile hiše po večini lesene. Tudi po tej požarni katastrofi obnovljene hiše so bile zgrajene največ z lesom ter krite s slamo ali škodlami.³⁰ Požarnovarnostne predpise so gradbene oblasti pričele odločneje izvajati v predmestjih šele v začetku prejšnjega stoletja. Lesene hiše so bile sčasoma zamenjane z zidanimi, opeka pa je zamenjala slamo in skodle na strehah.

VI.

Iz prejšnjega stoletja ohranjeni načrti kažejo, kako so krakovske hiše prezidavali in dozidavali, da so pridobili nove stanovanjske prostore. Nekaj hiš je bilo nadzidanih, dobile so prvo ali drugo nadstropje. Pritlične hiše so bile dozidane po dolžini in širini, zazidana talna površina se je včasih več kot podvojila.³¹ Zlasti po potresu leta 1895 se je spremenil zunanji videz krakovskih hiš, skoraj vsem so povečali okna in preuredili vrata, pa tudi druge prezidave so — sodeč po ohranjenih načrtih in gradbenih dovoljenjih — postale pogostejše. Pravzaprav je ostalo le malo hiš, ki niso bile z raznimi prezidavami več ali

manj spremenjene, nekatere so celo ponovno prezidali. V zvezi z uvajanjem novih gospodarskih dejavnosti so posamezni hišni lastniki urejevali v hišah poslovne prostore in gradili poleg hiš obrtne delavnice.³²

Popis zgradb iz leta 1921 omogoča prikazati rezultate prezidav, ki se izražajo v številu stanovanjskih in drugih prostorov. Ker za hiše na Zoisovi cesti in v Vrtni ulici niso bili na razpolago podatki iz leta 1921, so uporabljeni podatki o stanovanjskih prostorih, ugotovljeni ob ljudskem štetju leta 1931. V naslednjem prikazu je zajeto Krakovo med Zoisovo cesto in Gradaško ulico ter med Emonsko cesto in Krakovskim nasipom; desna stran Emonske ceste, kjer so konec 18. stoletja stale štiri krakovske hiše, tri pritlične in ena enonadstropna, ni upoštevana. Rezultati se nanašajo na 75 hiš, od katerih je bilo 53 pritličnih, 15 enonadstropnih in 7 dvonadstropnih.³³ Pritlične hiše so bile: 1 na Emonski cesti, 4 v Gradaški ulici, 20 v Kladezni ulici, 18 v Krakovski ulici, 4 na Krakovskem nasipu, 2 v Rečni ulici in 4 v Vrtni ulici. Za jedro Krakovega so te hiše še vedno značilne, po številu prostorov jih moremo deliti na naslednje skupine: 1 soba in kabinet 1, soba in kuhinja 6, 2 sobi in kuhinja 17, 2 sobi in 2 kuhinji 3, 3 sobe in kuhinja 7, 3 sobe in 2 kuhinji 11, 4 sobe in kuhinja 1, 4 sobe in 2 kuhinji 3, 5 sob in 4 kuhinje 2, 6 sob in 2 kuhinji 1, 7 sob in 3 kuhinje 1.

Štiri hiše so imele stanovanjske prostore v podstrežju, 13 jih je imelo predsobe, štiri obrtne lokale, tri kabinete.

Deset hiš, po pet v Kladezni in Krakovski ulici, je imelo enako ali celo manjše število stanovanjskih prostorov kot ob popisu leta 1798. Ker so tudi nekatere izmed teh bile prezidane, enako število stanovanjskih prostorov ne dokazuje, da v gradbenem pogledu niso bile spremenjene. Število pritličnih hiš je od popisa leta 1798 nazadovalo, dve sta bili porušeni, v drugih primerih so bile pritlične hiše nadzidane ali pa so na njihovem mestu postavili eno- in dvonadstropnice. Na novo so bile zgrajene štiri pritlične hiše.

Od 15 enonadstropnih hiš so štiri imele eno nadstropje že ob popisu konec 18. stoletja, 10 jih je bilo nadzidanih ali pa so bile na mestu nekdanjih pritličnih zgrajene enonadstropne, ena enonadstropnica na Krakovskem nasipu je bila zgrajena po potresu na prej nezazidanem vrtu. Od nadzidanih hiš je bilo pet na Krakovskem nasipu, dve v Krakovski ulici ter po ena v Gradaški, Kladezni in Rečni ulici. Štiri dvonadstropne hiše, tri ob Krakovskem nasipu in ena v Gradaški ulici, stojijo na mestu prejšnjih pritličnih hišic, prej enonadstropna hiša na Zoisovi cesti je bila nadzidana za eno nadstropje. Na novo sta bili zgrajeni na prej nezazidanih zemljiščih

dve dvonadstropni stavbi, ena hiša v Gradaški ulici ter poslopje za nekdanjo mestno šolo na Grabnu ob Zoisovi cesti na stavbišču lesenega skladišča carinarnice na Bregu ter na delih odkupljenih vrtnih parcel.³⁴ S prizidavami, nadzidavami in novimi zgradbami sta bila skoraj v celoti spremenjena lice in značaj Krakovskega nasipa, Gradaške ulice, Emonske ter Zoisove ceste, ki jih je zajela urbanizacija; jedro Krakovega je bilo le malo prizadeto.

Delna urbanizacija Krakovega se je pokazala v preureditvi nekaterih hiš za razne obrtne dejavnosti. To so bile predvsem nekatere večje hiše v omenjenih perifernih ulicah. V hišah Gradaške ulice 6 in 8 je bila v letih 1822—1839 tovarna za ročno izdelovanje vžigalic. Zaposleni otroci so delali klinčke v spodnjih prostorih hiše št. 8. Tovarno je pokončal požar. Pozneje so poslopje obnovili in v nekdanjih tovarniških prostorih uredili stanovanj.³⁵ V začetku tega stoletja je lastnik v hiši na Krakovskem nasipu št. 26 izdeloval parkete. Parketarna se je kmalu spremenila v tovarno za izdelovanje kvasa, ta pa v tovarno za izdelovanje pločevinastih škatlic. Pozneje je v tem posloplju obratovalo podjetje za pokrovanje, pomeđenje, oksidiranje v raznih barvah ter brušenje jekla in drugih kovin. Obrat je imel turbino, ki jo je gonila iz Gradašnice napeljana voda.³⁶ Leta 1921 je pričela obratovati tovarna »Bakula« v Gradaški ulici št. 20, izdelovala je trsne obloge za stropce.³⁷ V Kladezni ulici št. 19 je bil obrat za izdelovanje sodavice.³⁸ Razen teh obratov je bilo v Krakovem še nekaj obrtnih delavnic, branjarji in gostiln.³⁹

Prezidave in gradnje hiš od leta 1921 do druge svetovne vojne niso zavzele večjega obsega, kartoteka gradbenih načrtov ne izkazuje niti deset primerov. Gradbeno stanje je ostalo v glavnem tako, kot ga je pokazal popis iz leta 1921.

OPOMBE

1. GZL (Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku) I. zvezek, Ljubljana 1956, 1271, november 17, Friderik s Falkenberga proda nemškemu viteškemu redu šest hub v Logu in ob Gradaščici; 1277, september 17, Friderik Falkenberški podari nemškemu viteškemu redu njive med Gradiščem in Gradaščico; 1280, julij 22, Nikolaj Porger podari nemškemu viteškemu redu štiri njive pred Gradiščem; Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, 21; A. Melik, Razvoj Ljubljane, GV V-VI/1929—1930, 134; I. Vrhovnik, Trnovska župnija v Ljub-

ljani, Ljubljana 1933, 33 sl.; M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, Ljubljana 1955, 41. — 2. GZL XII. zvezek, Ljubljana 1968, 2 sl. — 3. Kos, n. o. m. 49, ima za zgornjo stran Krakovsko ulico, za spodnjo stran pa zgornjo Kladezno ulico. — 4. AS (Arhiv Slovenije), Bekanntnus-Tabellen, Oberkrain No. 7, Dorf Crackau und Purgstall. — 5. AS, Rectificirte Dominical Acten, Oberkrain, No. 7, priloga št. 5 1/2; Bekanntnus-Tabellen kot op. 4. — 6. Gl. op. 4. — 7. Gl. op. 5. — 8. Gl. op. 4. 9. V. Valenčič, Gozdovi in preskrba z lesom v stari Ljubljani, Gozdarski vestnik 1954, 178 sl.; V. Valenčič, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze, Ljubljana 1958, 22.; Vrhovnik, n. o. m. 283; Vrhovnikova trditev, da so pozneje v Mestnem logu smeli pasti le Krakovci, ni v skladu z viri. — 10. MALj, Reg. I fasc. 148 in Fasc. K 3; Valenčič, Agrarno gospodarstvo ... 34; Vrhovnik, n. o. m. 284, postavlja delitev Mestnega loga v čas okrog 1790. — 11. MALj, Reg. I fasc. 107 in 148, fasc. K 4; Valenčič, Agrarno gospodarstvo ... 36. — 12. MALj, Cod. XVI/90, 1832—1840, Krakovski gozdni deleži. — 13. Valenčič, Agrarno gospodarstvo ... 39. — AS, Franciscejski kataster, davčna občina Krakovo, protokoli. — 15. Vrhovnik, n. o. m. 269 MALj, Cod. XIX/7, Parcelni zapisnik ljubljanskih davčnih občin l. 1887, Krakovo. — 16. MALj, Fasc. K 15, št. 11/3; Reg. I fasc. 272, list 1021 sl.; Vrhovnik, n. o. m. 270; arhivski viri kažejo, da je komenda že leta 1826 predložila načrt za parcelacijo Mirja. — 17. Vrhovnik, n. o. m. 270. — 18. MALj, Cod. XIX/7, Parcelni zapisnik 1887. — 19. Valenčič, Agrarno gospodarstvo ... 57. — 20. MALj, Štetje prebivalstva in živine 31. decembra 1869, Krakovo. — 21. Štetje prebivalstva in živine 31. decembra 1910, Zoisova cesta, Emonska cesta, Gradaška ulica, Kladezna ulica, Krakovski nasip, Krakovska ulica, Rečna ulica in Vrtna ulica. — 22. Gl. op. 5. — 23. AS, Rectificirte Dominical Acten, Oberkrain, No. 7, priloga 49. — 24. Gl. op. 23, priloga št. 5 1/2. — 25. MALj, Reg. I fasc. 89, fol. 43 sl. — 26. Vrhovnik, n. o. m. 223; V. Fabjančič, Knjiga hiš VII. Krakovo, tipkopis v MALj. — 27. MALj, Reg. I fasc. 41, fol. 618 sl. — 28. Gl. op. 23, priloga 50; Vrhovnik n. o. m. 121, vendar je datum nepravilen. — 29. MALj, Reg. I fasc. 20, fol. 151 sl. z navedbo vrednosti leta 1770 prodanih mestnih hiš. — 30. MALj, Reg. I fasc. 188, fol. 688 sl. — 31. MALj, Fasc. K 22,15/10-1820, načrt prezidave hiše Kladezna ulica 19. — 32. MALj, Kartoteka gradbenih načrtov, Krakovo. — 33. MALj, Popis stanovanj, poslovnih prostorov in vsega navzočega prebivalstva po stanju z dne 20. decembra 1921. Hišne pole s popisi stanovanj oz. poslovnih prostorov: Emonska cesta, Gradaška ulica, Kladezna ulica, Krakovski nasip, Krakovska ulica, Rečna ulica; Popis prebivalstva 31. marca 1931, listi za zgradbe v mestih: Zoisova cesta in Vrtna ulica. — 34. Vrhovnik, n. o. m. 225 sl. — 35. Vrhovnik, n. o. m. 88 in 238. — 36. Vrhovnik, n. o. m. 89 in 237. — 37. Vrhovnik, n. o. m. 89 in 239. — 38. Vrhovnik, n. o. m. 89. — 39. Gl. op. 33.